

TEŽNJA PREMA EVROPSKOM UJEDINJENJU I TEŽNJA PREMA REGIONALIZMU

Dr. Josip SABOL

Uvod

Nakon gotovo pola stoljeća podijeljenosti započinje Evropa zadnjih deset godina drugog tisućljeća ponovno koračati u smjeru ujedinjenja. Ideološki i ekonomski antagonizam, započet nakon drugoga svjetskog rata, čini se da konačno pripada prošlosti. Utakmica političkih sustava između Istočne i Zapadne Evrope i stvarno je odlučena u korist zapadnjačkoga liberalnoga društvenog poretka, i čini se da bi taj poredak mogao biti kao jedina idejna osnova za stvaranje jedinstvene Evrope, jedne Evrope kao zajedničke kuće svih njezinih povijesno postojećih subjekata.

Evropska je zajednica već započela s tim radom preuzevši vodeću ulogu i u istočnoevropskoj politici, uz širok pristanak SAD-a. Evropska zajednica koordinira zapadnu privrednu pomoć za Istočnu Evropu: ona je izradila kriterije za trajno podupiranje procesa reformi u Srednjoj i Istočnoj Evropi radi ostvarenja ljudskih prava, pravne države i otvorenoga pluralističkog društva. Time se stavlja na dnevni red nova politička arhitektura Evrope. Traži se projekt Evrope koji bi posve odgovarao novonastaloj situaciji nakon sloma komunističke diktature. Poslijeratni period razvoja Evrope dospio je s revolucionarnom godinom 1989. do svoga kraja. Kakve će strukture zauzeti mjesto onih starih, preživjelih, to se danas ne može reći sa sigurnošću. Jedno je sigurno: daljnji razvoj Evrope neće se odvijati na načelima bipolariteta, nacionalizma i bilo koje vrste hegemonizma. On će zadobivati – brže ili sporije – oblik ujedinjenja u mnogostrukosti i harmonizaciji bez izjednačenja. Hoće li taj razvoj poprimiti konkretnu formu federacije ili konfederacije, nadnacionalnih institucija ili pak samo bilateralni, odnosno multilateralni okvir suradnje, to ostaje još otvoreno pitanje. Jedno se može reći s velikom vjerojatnošću: Evropa će biti ili ujedinjena ili je neće biti. Težnja prema ujedinjenju leži naime u naravi stvari. Ona je životna i ograničena te sila na svoje ostvarenje pod cijenu života. Time ne mislim reći da će ta težnja postati stvarnost spontano kao da je nošena nekim tajnovitim silama. Evropsko ujedinjenje mora postati stvar političke volje i emocionalnog htijenja. Zašto je tome tako, pokušat ću pokazati ovim radom.

Najprije ću pokušati prikazati sadržajnu širinu pojma *ujedinjenje* – ja ću radije upotrebljavati *terminus technicus* integracija – te pojma *regionalizam* da bih zatim obratio pozornost na to koliko je integracija, odnosno regionalizam, stvarnost u Evropi. Kako integracija znači pokret prema nečemu, trebat će reći nešto više o samoj ideji i identitetu Evrope kao horizontu i cilju integracije. S time u vezi bit će govora i o kulturi i njezinu odnosu prema procesu integracije. U kritičkom stavu prema integraciji postaviti ću pitanje o mogućoj alternativni. Odgovor ću tražiti u takvoj integraciji koja je stvarno nošena načelom supsidijarnosti. Alternative k »povratku u Evropu« dakle nema, prema mom sudu, ali taj povratak treba tako zamisliti i omogućiti da povratnici – a to su u prvom redu narodi Istočne, Srednje i Jugoistočne Evrope – ne moraju ući u zajedničku kuću »Evropu« niti goli niti bos, što će reći: bez svog identiteta.

I. INTEGRACIJA I REGIONALIZAM U SOCIOLOŠKOJ TEORIJI

Naslov ovog rada sugerira na prvi pogled da je riječ o dvjema težnjama suprotne naravi. Na jednoj strani artikulira se težnja prema integraciji, a na drugoj težnja prema samobitnosti, vlastitosti i samosvojnosti, dakle prema regionalizmu. Ipak to nije tako. Integracija i regionalizam nisu suprotnosti. Jedna težnja ne isključuje drugu težnju i to zato jer obje imaju isti izvor i gotovo iste ciljeve. Jedna od druge razilaze se jedino u procjeni sredstava i putova koji vode do ciljeva. Dok zastupnici integracije vjeruju – slikovito govoreći – da stanovanje pod istim krovom jamči Evropljanima jednake ili slične životne perspektive i kvalitete, zastupnici regionalizma vjeruju da je za tu svrhu dovoljno živjeti na ograđenome zajedničkom zemljištu, ali svaki pod vlastitim krovom. Oni misle čak da suživot na taj način ima neke važne prednosti: da se u toj koncepciji, naprimjer, lakše može izbjeći podjela na one »više« i one »niže«, na one sa stanom prema sunčanoj strani i one druge prema strani bez sunca. Do te razlike došlo bi upravo nužno ako bi se Evropa zamislila i izgradila kao jedna velika zgrada, neboder, s mnogo stanova. Osim toga mogla bi se izbjeći prisila na prilagodbu, koja inače nužno proizlazi iz suživota pod istim krovom. Time bismo nanijeli štetu onomu što nam je najdraže: slobodi, kažu regionalisti. Ali, kako već rekoh, ovdje je samo riječ o različitosti puta do cilja. Zajednički im je cilj ono što sociološka teorija običava razumijevati pod pojmom integracije: da naime integracija označava onaj proces kod kojeg su elementi tako blisko okupljeni oko zajedničkog i na zajedničkom da tvore novu jedinicu, cjelinu nove kvalitete. U njoj dijelovi nisu samo povezani jedan s drugim. Oni su svaki za sebe i svi zajedno predstavnici te cjeline.

Među dijelovima zajednice vlada stalna interakcija i izmjena duhovnih i materijalnih dobara. Taj konglomerat interakcija i izmjena daje se kvantificirati i operacionalizirati, te se na taj način može ujedno ustanoviti i stupanj zajedništva: stabilan, u ravnoteži i suglasju, funkcionalan. To stanje jedne zajednice prosuđuje se obično kao idealno. Ipak se ne smije zaboraviti da jedna zajednica kao živi organizam nužno nosi u sebi zakon dinamizma koji može voditi do sukoba unutar zajednice, do potreba za promjenama. Sukob i mijenjanje nisu protivnici integracije, već njezin sasavni dio. Htjeti dakle pošto-poto, pa i pri-

silom, održavati stabilnost, suglasnost i ravnotežu neke zajednice, ne mora značiti raditi u korist integracije. Održavanje integracije bez obzira na cijenu obično vodi k dezintegraciji zajednice. Time hoćemo naglasiti da je integracija relativna vrijednost. Ona je u službi drugih većih vrednota, među koje ne ubrajamo, bez iznimke, stabilnost i funkcionalnost neke zajednice. Zato, razmišljajući o integraciji, moramo sebi postaviti nekoliko bitnih pitanja.

Najprije želimo saznati da li je ovdje riječ o procesu političke volje ili pak o pojavi kulture u smislu neke više ili manje evolutivne prilagodbe ljudi kao živih društvenih organizama na novonastale uvjete i odnose života. Je li u toj težnji prema integraciji riječ o volji čitavog naroda ili pak samo o volji pojedinih interesnih grupa na vlasti? S ovim zadnjim pitanjem usko je povezano pitanje o zajedničkom dobru koje se hoće postići integracijom. Trebamo li dakle integraciju shvatiti kao normativnu kategoriju, dakle etički? Ta i slična heuristička pitanja u vezi s integracijom su, dakako, jako komplicirana. Moj prikaz više se kreće oko pitanja normativnosti integracije.¹ Nakon sloma socijalističko-komunističke utopije taj vid i prosuđivanje integracije postali su aktualni i potrebni. Postavlja se naime važno pitanje: Koja ideja i koji su motivi sposobni nositi težnju Evrope, pa čak i svijeta, prema ujedinjenju pošto se komunizam pokazao kao ideologija koja razjedinjuje i uništava, umjesto da ujedinjuje i gradi? Na prvi pogled čini se da moramo prihvatiti liberalizam kao onu ontološku i etičku mudrost kojoj pripada univerzalna vrijednost, koja može voditi k ujedinjenju Evrope i svijeta. Time bismo ujedno priznali da je ideologija »napretka«, koja je nekoć izgurala iz svijesti Evropejca sva kršćansko-religiozna iščekivanja spasa, konačno dobila pravo. Takvi glasovi čuju se danas sa svih strana. Tvrdi se da nema alternative liberalno-kapitalističkoj demokraciji, da ona predstavlja vrhunac kulturnog razvoja čovječanstva, i da je time došla povijest na svoj konac ako to gledamo iz perspektive Hegelove filozofije povijesti.²

Mislim da je prebrzo govoriti o koncu povijesti ako se podsjetimo da je evropska moderna dobila u islamu ozbiljnog konkurenta, pa čak i protivnika. Kriza oko Perzijskog zaljeva pokazala je cijelom svijetu da je sukob između Istočne i Zapadne Evrope, odnosno između Istoka i Zapada, samo prekrivao jedan drugi imanentni sukob velikoga ideološkog potencijala, naime sukob pod nazivom »borba kultura«, a misli se u prvom redu na sukob između Zapada i islama.³ I vjerojatno imaju pravo oni koji tvrde da bi taj sukob mogao postati dublji i žešći nego je to bio između marksizma-lenjinizma i liberalizma. Ovaj je naime sukob nastao na tlu istog procesa industrijskog razvoja i na istom konceptu industrijskog moderniziranja. Rekli bismo da je marksizmu-lenjinizmu i liberalizmu bio cilj zajednički, jedino su putovi do cilja bili različiti. Danas znademo da je put marksizma-lenjinizma bio bespuće s obzirom na postavljeni cilj. Nakon tog iskustva ima francuski filozof Castoriadis pravo kad kaže da niti od te uspješne

---

¹ Usp. R. DAHRENDORF, *Soziale Klassen und Klassenkonflikt*, Stuttgart, 1957; R. K. MERTON, *Social Theory and social Structure*, New York, 1957; G. KISS, *Einführung in die soziologischen Theorien*, Bd. 2, Opladen, 197; N. LUHMANN, *Legitimität durch Verfahren*, Frankfurt, 1983.

² Fr. FUKUYAMA, *The National Interest*, u: *Neue Züricher Zeitung*, 12. 10. 1989. str. 35.

³ U: *Der Spiegel*, 9/1991, str. 185.

ideologije »napretka« ne smijemo očekivati najbolje za čovjeka, jer je ona »u komunističkom eksperimentu vodila Evropu u pakao, a u kapitalističkom obliku prakticanja još uvijek vodi Evropu i svijet u prazninu«. ⁴

Svakako je istina da se nalazimo u teškoj duhovnoj situaciji. To osobito vrijedi za Katoličku Crkvu kao duhovni i moralni autoritet. Za ujedinjenje Evrope stvari također nisu postale jednostavnije. Na kojem bi se idejnom temelju trebalo izgrađivati ujedinjenje Evrope? To je bitno pitanje ovog povijesnog trenutka. Pogledajmo, dakle, što je ideja Evrope danas i što je identitet Evrope danas? Mogu li oni poslužiti kao idejni temelj, kao nosilac težnje Evropljana prema ujedinjenju?

II. IDEJA I IDENTITET EVROPE KAO HORIZONT INTEGRACIJE

Što je dakle identitet Evrope? Općenito uzevši, identitet se daje lakše odrediti negativno, kao razlikovanje od drugog. Već sam zemljopisni identitet Evrope zadaje probleme. Što bi npr. trebali značiti nazivi: Zapadna, Srednja ili Istočna Evropa? Zar samo izraz distanciranja jednog dijela Evrope od drugog? Donedavno izrazi Istočna i Zapadna Evropa bili su upravo sinonimi za razlikovanje, protivnost i neprijateljstvo. Čini se da se identitet Evrope – zasad Zapadne Evrope – najadekvatnije izražava kategorijom »moderniteta«. Modernitet kao oznaka današnjeg društva – pa bilo gdje se ono geografski nalazi – znači sadržajno sljedeće: organiziranu sveopću podjelu rada, nastajanje kompleksnih institucija, tehnološke uvjete proizvodnje, birokraciju, apstraktno specijalizirano znanje, podjelu života na mnogostruke male životne svjetove, sveobuhvatnu komunikaciju, nepreglednost informacija, stalno mijenjanje i obezvređivanje postojećeg. Posebnu ulogu u tome modernom društvu ima znanost. Ona je postala najjačom proizvodnom snagom i središtem odgovornosti za život i svijet. Valja spomenuti da se sve ovo ne odvija unutar granica pojedinih nacionalnih država. Modernitet je stvar svijeta i čovječanstva. Odatle nužno da se svako društvo orijentira na internacionalne standarde, jer preživjeti se može jedino putem internacionaliziranja vlastitih struktura i vlastitog načina života. Identitet je u ovoj perspektivi nešto dinamičko, u kretanju i traženju. Polemički rečeno, identitet modernog društva sastoji se u tome da ga ono ne posjeduje, nego da ga stalno stvara. ⁵ Primijenivši ovu kratku analizu identiteta na Evropu, možemo reći da Evropa posjeduje razdvojeni identitet. Dok je Zapadna Evropa – prošavši fazu modernizacije – poprimila svoj profil kao svoj identitet, to će Istočna i Jugoistočna Evropa još morati učiniti. Kažem morati, jer se ovom procesu moderniziranja ne može nijedno društvo uskratiti ako želi blagodati – zar samo njih? – moderne. Što dakle čeka Istočnu i Južnu Evropu, što čeka Hrvatsku, to se može odgonetnuti na primjeru Zapadne Evrope, odnosno SAD-a i Japana. Analitičari situacije i raspoloženja u Evropi govore o »hladnoći« industrijskoga masovnog društva, o nelagodnosti pod režimom mo-

⁴ Cornelius CASTORIADIS, *Interview u »Le Monde«*, cit. u: FAZ, 9. 1. 92, br. 7, 29.

⁵ Usp. P. BERGER u.a., *Das Unbehagen in der Modernität*, Frankfurt, 1975; W. ZAPF, Hrsg., *Theorien des sozialen Wandels*, Köln-Berlin, 1971; R. MÜNCH, *Die Struktur der Moderne*, Bd. 2, Frankfurt, 1984.

derne, o patnji ljudi zbog osjećaja da su bez prave domovine, bez orijentacije zbog pluralizma vrednota i normi, zbog ukidanja autoriteta i priznatih institucija za osmišljenje života i slično. Osobito se naglašava nedostatak tople sredine i emocionalnosti.⁶

Ako je ovo istinski opis stvarnosti, onda je očito da ljudi takvog društva ne posjeduju identitet, nego pate zbog njegova nedostatka. Oni ga moraju tražiti. Tako smo, zapravo, ponovno stigli na početak ovog prikaza gdje smo ustvrdili da se identitet teško daje pozitivno odrediti. Razlozi za to postali su možda nešto jasniji.

Istočna i Jugoistočna Evropa nalaze se dakle u razumljivoj dilemi: poći putem Zapadne Evrope i tako uz njezinu pomoć integracijom vrlo brzo dostići sve karakteristike Zapadne Evrope kao društva pod režimom moderniteta, ili pak radije ostati na svom putu, nazovimo ga putom regionalizma, tražeći na svoj način svoj profil kao svoj identitet, odnosno zadržati onaj identitet koji posjeduje, ako ga posjeduje.⁷ Ovu dilemu morat će Istočna i Jugoistočna Evropa sama riješiti. Mnogo vremena za razmišljanje nema. Očito da zemlje Srednje Evrope: Poljska, Češka, Slovačka, Mađarska, Hrvatska i Slovenija neće imati toliko teškoća u donošenju odluke koliko će to imati zemlje Istočne Evrope i južnog Balkana. U biti, kod pitanja integracije riječ je o mnogo većoj stvari nego samo o savladavanju komunističkog naslijeđa. Riječ je o kulturno-povijesnom procesu ponovnog ujedinjenja s onim evropskim duhovnim životom koji su narodi Srednje Evrope, uključivši tu i Hrvatsku i Sloveniju, oduvijek smatrali svojim, i kojem su oni aktivno pripadali sve tamo do podizanja željezne zavjese. Tada su ovi narodi bili nasilno orijentirani prema Istoku, u njima prilično stran bizantinski svijet. Staljinizam – je li titoizam bio za Hrvatsku i Sloveniju olakšanje? – silio je te narode u kulturnu stagnaciju, ali srce Poljske, Češke, Slovačke, Mađarske, Hrvatske i Slovenije kucalo je za Zapad, za Srednju Evropu, za njihovu pravu duhovnu domovinu. Ovim evropskim narodima kršćansko-latinskoga kulturnog prostora, zbog njihova sudioništva u razvoju humanizma i prosvjetiteljstva, ovaj »povratak u Evropu« neće biti tako težak. Njima neće biti teško prihvatiti demokraciju, slobodno tržište, slobodu duha i odgovornost pred Bogom i ljudima u savjesti. Sve su to vrednote koje su Imperium Romanum i Sancta Ecclesia Catholica pripremili na ovim prostorima. Mnogo veće teškoće imat će s integracijom narodi Istočne Evrope i južnog Balkana, dakle narodi bizantijsko-pravoslavnog odnosno islamsko-orijentalnoga kulturnog prostora. Ovi se naime narodi ne vraćaju »kući« integracijom. Evropa kao zajednička kuća, sagrađena na temeljima i vrednotama Zapadne Evrope, jer druge alternative nema, neće ovim narodima odmah pružiti njima već poznati i voljeni ambijent. Zato gotovo sve ovisi o prvom susretu s tom novom kućom. I ako malo pobliže pogledamo, čini se kako ima šanse da

---

⁶ Usp. R. ARON, *Fortschritt ohne Ende?* Gütersloh, 1968; A. TOURAINE, *Die postindustrielle Gesellschaft*, Frankfurt, 1972; L. KERN, Hrsg., *Probleme der postindustriellen Gesellschaft*, Gütersloh, 1976; D. BELL, *Die Zukunft der westlichen Welt. Kultur und Technologie im Widerspruch*, Frankfurt, 1976; R. INGLEHART, *The silent Revolution*, New Jersey, 1977; H. KLAGES, *Wertorientierung im Wandel*, Frankfurt, 1984.

⁷ Usp. načelno o tome: A. BOGUSLAWSKI, *Regionalismus und politische Kultur in Europa*, u: *Zeitschrift für Politik*, 30/1983, str. 131–141; W. LIPP, Hrsg., *Industriegesellschaft und Regionalkultur*, Köln, 1984.

idejnu konstrukciju cjelokupne buduće Evrope prihvate svi narodi Evrope. Jer tko nije za Evropu slobodnog kretanja, slobodne izmjene misli, informacija, kapitala, radne snage? Tko nije za Evropu u kojoj se sukobi rješavaju na demokratski način, bez primjene nasilja? Tko nije za Evropu solidarnosti, tolerancije i suradnje? Ipak ova svijest o općeljudskim vrednotama ne smije prekriti činjenicu da kod naroda Evrope postoje i drugi slojevi svijesti koji sačinjavaju posebne identitete. Tu spadaju nacionalne dispozicije, odnosno nacionalni karakter, specijalna iskustva socijalnog organiziranja, te regionalna, gradska i seoska svijest i ukorijenjenost.⁸

Kad god se ova iskustva i ova stvarnost negiraju, Evropa se dovodi na rub katastrofe, kako to povijest jasno pokazuje. Zato je jako važno da arhitekti Evrope imaju to pred očima kad tragaju za idejom i idealom koji trebaju biti ostvareni u Evropi svih Evropljana. Pritom bi im mogla koristiti religiozna spoznaja da se politika kreće u relativnom, u predzadnjem, u neizvjesnom. Politički htjeti apsolutno, znači onemogućiti ili uništiti moguće i ljudsko.

Ovo je važno naglasiti i zbog toga što ideja Evrope ne sadrži samo ekonomski sektor života s funkcionirajućim slobodnim tržištem. Evropa hoće biti više. Ona želi biti jedna zajednica, postavljena na duhovno-kulturnom temelju svoje prošlosti, koja će tu baštinu i dalje razvijati i predati je budućim generacijama. Evropa želi u miru živjeti i napredovati, ali ona želi i mir stvarati. Za tu svrhu Evropa je izabrala ideju integracije kao puta k učvršćenju zajedništva među narodima, koje je sa svoje strane najsigurniji preduvjet mira među narodima.

III. IDEJA I STVARNOST INTEGRACIJE I REGIONALIZMA

Da je taj put ispravan, dokazuju uspjesi Evropske zajednice od časa njezina osnivanja pa do danas. S Evropskom zajednicom i između njezinih država-članica postao je moguć dosad najduži period mira na kontinentu. Još u prvoj polovici 19. stoljeća brojimo 18 međudržavnih sukoba u Evropi. 15 ih ima u drugoj polovici 19. stoljeća, a 9 između 1900. i 1950. Od tada nema više ratova u Zapadnoj Evropi. Oni su jednostavno nezamislivi. Ujedinjenje stvara mir!

Ipak nije sve tako idealno u stvarima ujedinjenja Evrope. Problemi su nastali i nastaju u konkretiziranju integracije. Zadržat ću se na nekim vidovima.

Poznato je da ideja evropske integracije nije započela na političkom sektoru, nego na privrednom 1951. s tzv. Montanunionom. Ta se unija smatra kao priprema za rimske ugovore 1957, kojima se utemeljuje Evropska ekonomska zajednica i Evropska atomska zajednica. Tek nakon dugogodišnje stagnacije dolazi 1968. do novog stupnja integracije u obliku Unije za carine. Tek 20 godina kasnije, dakle 1979, dolazi po prvi put u povijesti kontinenta do osnovnoga političkog čina: do izravnih izbora Evropskog parlamenta. Time je bio postavljen kamen temeljac za demokratsku supstancu i bazu ideje evropske integracije. Smjer je bio jasno zacrtan: Evropa želi i političko ujedinjenje. To dolazi do punog izražaja u »Jedinstvenim evropskim aktima« 1986: Dvanaestorica žele

---

⁸ Usp. H. LUBBE, *Politischer Historismus. Zur Philosophie des Regionalismus*, u: Pol. Vierteljahresschrift, 20/1979, str. 7-15.

pretvoriti sveukupnost odnosa u evropsku uniju, bilo u obliku savezne države bilo u obliku saveza država.

Evropska se zajednica svakako već nalazi na putu da postane savezna država, to će reći država sa svojom državnom nacijom, državnim područjem i državnom vlašću. Ona naime već sada odlučuje u gotovo svim područjima javnog života: u privredi, ekologiji, znanstvenom istraživanju, vanjskoj politici, u kulturi. Ovo je samo daljnji dokaz da suverena država u tradicionalnom smislu sve više i više gubi tlo pod nogama. Tko se dakle zauzima za Evropu suverenih država, taj nije u skladu sa socijalno-političkom stvarnošću u Evropi.

Ima pravo onaj promatrač evropske scene koji tvrdi da na koncu 20. stoljeća ne može više nijedna pojedina država zaustaviti vlak za Evropu. Ako bi netko htio sići s tog vlaka, morao bi se baciti kroz prozor jurećeg vlaka. Najveću štetu, dakako, ne bi imao vlak, nego onaj koji ga je napustio.⁹ Ostvarenjem evropskog tržišta do konca 1992. postat će Evropa u najvećoj mjeri ujedinjena, i to na onim područjima u kojima ljudi neposredno doživljavaju integraciju: u privredi, tehnologiji, proizvodnji i potrošnji. Evropljani će biti tada ujedinjeni na golemome privrednom prostoru, uvršteni u jednu od najjačih privrednih moći na svijetu (na drugome mjestu iza SAD-a, s 4.200 milijardi BSP), ujedinjeni slobodom kretati se bez granica, kupovati i prodavati, raditi i ulagati kapital bez granica. Nitko taj pokret ne može više zaustaviti. Da bi se to ostvarilo, moraju evropske institucije donijeti oko 280 naredaba i smjernica koje se moraju provesti u cijeloj Evropi. Tu je riječ dakle o internacionalizaciji prava s velikim posljedicama za pravne sustave država-članica. Ako su svako pravo i pravni sustav čvrsto povezani s običajima i tradicijom nekog naroda, onda si lako možemo predstaviti da pravo Evropske zajednice znači, u zadnjoj liniji, stvaranje nove tradicije i novih običaja na štetu postojećih tradicija. Ovdje naime vrijedi juridičko pravilo da evropsko pravo ima prednost pred nacionalnim pravom, pa čak i pred ustavnim pravom. Za to se brine Evropski vrhovni sud.

Ovdje postaje jasno da integracija u Evropu može značiti štetan utjecaj na vlastiti identitet nekog naroda. Upravo ta mogućnost pokreće najopravdanije pitanje o tome kakav oblik treba zadobiti evropska integracija. Federalističko rješenje nosi u sebi opasnost centralizma s njegovom birokracijom, na štetu regija i nacionalnih država. Zato je regionalizam kao socijalno-politički pokret, iz ove perspektive, posve opravdan i koristan. Dosadašnja negativna iskustva s birokracijom i juridizmom na područjima privrede i tehnologije to samo potvrđuju. Regionalisti žele spriječiti da se to isto dogodi i s drugim područjima, osobito s kulturom, prosvjetom i istraživanjem. A toga se treba zaista bojati u daljnjoj fazi integracije.¹⁰

Regionalisti traže da Evropska zajednica poštuje autonomiju na privrednom, kulturnom i socijalnom području. U tu je svrhu i Evropski parlament izradio tzv. Povelju regionalizma 1988, u kojoj se Parlament zalaže za jačanje demokratskog sudionitva građana u svim pitanjima Evrope i za institucionalno osiguranje regionalne autonomije u federativnoj strukturi.¹¹ Jacques Delors,

⁹ L. KÜHNHARDT, Hrsg., *Europas vereinigte Staaten*, Zürich, 1991, str. 39.

¹⁰ Usp. W. TEICHERT, *Die Region als publizistische Aufgabe*, Hamburg, 1982; Chr. KRIEGER, Hrsg., *Regionales Wirtschaftswachstum und Strukturwandel in EG*, Tübingen, 1985.

¹¹ Usp. *Europäisches Parlament*, Dok. A2-218/88.

predsjednik komisije, prihvatio je tu inicijativu i ideju obećavši da će raditi na tome da regije budu priznate kao sastavni dio Evrope. On se također slaže da se taj odnos normira po načelu supsidijarnosti.¹²

IV. NACIONALNA KULTURA I PROCES INTEGRACIJE

Najkonkretnije u svojim zahtjevima za regionalna prava jesu pokrajine Savezne Republike Njemačke, pa ih navodim kao primjer za kojim će se vjerovatno povesti i druge regije i pokrajine. Osim toga, u tim zahtjevima najjasnije se očituje sadržajna supstanca »regionalizma«. Pokrajine kao ustavne jedinice Savezne Republike traže za sebe sljedeće važnije nadležnosti unutar Evropske zajednice: na području prosvjete i kulture, u pitanjima elektronskih sredstava komuniciranja, u stvarima regionalne strukturalne politike, na području znanstvenog istraživanja. Osim toga one traže ostvarenje načela supsidijarnosti kako bi se na taj način izbjegao centralizam, koji je za integraciju kontraproduktivan.¹³ To protivljenje centralizmu na spomenutim područjima zato je tako odlučno jer se ta područja izravno tiču nacionalnog ili regionalnog karaktera, mentaliteta i tradicije, i jer se preko njih može najdjelotvornije djelovati na nacionalni identitet. Kad je Ministarski savjet Evropske zajednice 13. travnja 1989. donio smjernice za radio i televiziju u Evropi, odmah su Njemačka, Danska i Belgija glasovale protiv njih, smatrajući ih nelegitimnim zahvatom u njihovoj nadležnosti na tom području. A Savjet je tim smjernicama samo htio stvoriti slobodne prostore za kolanje kulturnih dobara i proizvoda, socijalne i religiozne utjecaje. Drukčije rečeno: građani Evrope time su izloženi nekontroliranoj upotrebi kulturnih izvora pomoću masovnih sredstava komuniciranja. Njemačke su pokrajine, naprimjer, mislile da one moraju svoje građane štiti od tih nekontroliranih izvora kulture, religije i sl. Evropski programi kao Comet, Erasmus, Lingua u privatnim su rukama te je moguće da oni dođu u sukob s nacionalnom kulturom i tradicijom. Ako se sjetimo što smo prije rekli u vezi s idejom i identitetom Evrope, onda nam se ti stavovi neće činiti pretjeranima. Ozbiljno se naime postavlja pitanje zašto Evropljani žele biti ujedinjeni i na kojoj zajedničkoj bazi koja nije samo ona ekonomska. Zapravo time postavljamo pitanje o kulturi u Evropi i o kulturi Evrope.¹⁴

Duhovni prostor zajedničkoga životnog iskustva i životnih vrednota mogao bi stvarno biti ta spojnica između naroda evropskog kontinenta. I kako god smo skloni njegovati uvjerenje da Evropa počiva na zajedničkim duhovnim temeljima, tako jednako moramo biti spremni pogledati u oči današnjoj evropskoj stvarnosti koja kao da pobija naše spomenuto uvjerenje. Evropljani su povezani jednim imenom, ali njihovi osjećaji pripadnosti jednoj baštini čini se da nisu jedinstveni. Pitajmo se samo što znadu Francuzi i Englezi, Talijani i

¹² Usp. *Europa-Archiv* 1988, 17, S, D. 337sl., Bulletin der EG-en, Beilage 1/1990.

¹³ Usp. Ch. SASSE, *Bundesrat und Europäische Gemeinschaft*, Darmstadt, 1974.

¹⁴ Osnovno o ovom pitanju usp. F. KÖNIG / K. RAHNER, Hrsg., *Europa. Horizonte der Hoffnung*, Graz, 1983; J. RITTER, Hrsg., *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Bd. 2, Darmstadt, 1972, str. 824sl.

Nijemci bitno o povijesti, o privredi i socijalnim problemima, o umjetnosti i uopće o svakidašnjem životu svojih evropskih partnera? Ova užasna kriza u propaljoj Jugoslaviji samo je potvrda da odgovor mora glasiti negativno. Sam sam doživio koliko neznanja, predrasuda i neistine vlada o Jugoslaviji u središtima Evrope kad se raspravljalo o situaciji u Jugoslaviji. I to kod vodeće političke inteligencije. Tragično je da zbog tog neznanja na tisuće ljudi gubi svoje živote i uništava se upravo ta kulturna baština na kojoj, tobože, počiva zajedništvo Evrope.¹⁵

Tko ozbiljno želi evropsko ujedinjenje i tko se zalaže za integraciju svoje zemlje u Evropu, trebao bi nastojati otkriti i razotkriti sve profile političke kulture Evrope. Tek će tada racionalno shvatiti što će to zapravo značiti za njegov narod kad bude integriran u Evropu.

Najvažnije pitanje ovdje glasi: Može li se Evropa danas smatrati zajednicom istih duhovno-kulturnih vrednota? Obično je predodžba o zajednici čvrsto povezana s idejom da zajednica nije samo funkcija u službi neke zadaće nego da je ona zajedništvo istih vrednota i ciljeva koji joj daju osmišljenje, stabilnost i nadanja. U čemu se dakle sastoji zajedništvo Evrope? Teško je dati brz i točan odgovor. On ovisi o stajalištu promatrača ili analitičara. To će reći: svaki odgovor na ovo pitanje zapravo je interpretacija pod utjecajem vlastitog svjetonazora. Tako je, naprimjer, Adenauer u svezi s osnivanjem Evropske zajednice govorio o očuvanju »zapadnjačke kulture«, i u tome je gledao smisao evropske integracije. Istodobno pak ljevičarske snage odbacuju izgradnju evropske zajednice kao »klerikalnu, kapitalističku Malu Evropu«, vjerovatno i zato jer su glavni promotori evropske integracije u ono vrijeme bili poznati katolici: Adenauer, Schumann, De Gasperi, De Gaulle i dr. I ljevica i desnica bile su za užu evropsku suradnju, ali su se te suprotne društveno-političke pozicije razišle onog trena kad je trebao biti određen krug sudionika i organizacijski oblik suradnje. To vrijedi i danas: neutralan koncept Evropske zajednice, odnosno zajedništva, nije moguć. To osobito vrijedi za određivanje zajedničkoga kulturnog temelja Evrope, zajedničkih izvora evropske duhovne baštine, i to, naglašeno, vrijedi za izbor onih elemenata evropske kulturne baštine koji bi bili vrijedni da se sačuvaju, njeguju i dalje razvijaju za buduće generacije. Da ima nekoliko legitimnih koncepata Evrope, u to nitko ne sumnja. Spomenimo samo nazive: kršćanstvo, humanizam, liberalizam, socijalizam, nacionalizam. Na svakome od njih dalo bi se izgrađivati zajedništvo Evrope. I to se već i pokušavalo u povijesti. Koji će od tih koncepata ipak postati stvarnost? Ili se pak možda predajemo iluziji da je moguća sinkretistička tvorevina Evrope u kojoj bi svaka životna orijentacija bila zadovoljena? To je pitanje već nekoliko zadnjih godina na dnevnom redu evropskih simpozija i konferencija. Na prvome mjestu da spomenemo Zapadno-berlinsku deklaraciju, koju su izradili evropski ministri za kulturu u svibnju 1984.¹⁶

U preambuli stoji, između ostalog: »S obzirom na odlučujuću ulogu kulture, kao cjelokupnosti vrednotâ koje čovječanstvu daju smisao njegove egzisten-

---

¹⁵ O ovoj problematici: K. W. DEUTSCH, *Nationenbildung-Nationalstaat-Integration*, Düsseldorf, 1972; H.A. WINKLER, Hrsg., *Nationalismus in der Welt von heute*, Göttingen, 1982; E. SIMONS, *Fragen an Europa, Integrationsidee und Kategorien der Freiheitsgeschichte*, u: Merkur, 36/1982, str. 471-479.,

¹⁶ U: FAZ 23. 5. 1984, str. 27.

cije i rada, imajući u svijesti da evropske kulture počivaju na nekoliko stoljeća staroj tradiciji svjetovnog i religioznog humanizma, to je osnova njegova nepokolebljiva prijanjanja za slobodom i ljudskim pravima.«

U Deklaraciji je dalje govor o »evropskoj kulturnoj baštini«: države-članice mole se da olakšaju pristup k toj kulturnoj baštini i da nastoje probuđivati svijest evropskoga kulturnog identiteta, uključivši tu i kulture manjina, regija i narodnih skupina. Traži se također da države stvore takve uvjete da može doći do međusobnog razumijevanja različitih kultura, religija i tradicija. Analizirajući ovu Deklaraciju upada u oči sljedeće: Evropa se razumije iz njezine tradicije i ona je spremna svojoj budućnosti dati kulturni sadržaj; kultura se shvaća klasično – religiozne vrednote humanizma – i za daljnji razvoj otvoreno kao proces; ljudska prava smatraju se konstitutivnima za kulturu; tolerancija se smatra bitnim elementom života; Evropa ispovijeda svoju kulturu mnogostrukosti i raznolikosti, dakle pluralizam. Nema sumnje, ovdje su nabrojani gotovo svi važni elementi bez kojih jedna kultura ne može biti. Ali upada također u oči da Evropa danas ne ispovijeda jednu kulturu kao specifičnu svoju, od koje bi onda dobivala svoj nezamjenjiv identitet. Službena Evropa ispovijeda pluralizam u praktičnom obliku multikulturalnosti. Evropsko društvo jest društvo kulturâ a ne društvo kulture. Znači li to da se osjećamo Evropljanima jedino onda kad mislimo na specifična umjetnička djela slikarstva i arhitekture, na pjesnike i mislioce, na kršćansku religiju u raznim konfesijama, na znanost? Ako je samo to ono što nas povezuje u zajedništvo, što nam daje temelje za zajednički politički život i za integraciju, onda se bojim da je to premalo, i da nam to ne može dati ono što se od kulturne baštine očekuje: osmišljenje života i rada, orijentaciju za sadašnjost i nadanje za budućnost. Nismo li mi Evropljani pod tim uvjetima siročad što se tiče orijentacije života?¹⁷ S druge se opet strane postavlja opravdano pitanje da li je jedna jedinstvena kultura uopće moguća i poželjna. Mislim da ima pravo komesar Evropske zajednice Jean Dondelinger kad kaže: »Mi se ne angažiramo zato da stvorimo jednoobličnu evropsku državu. Kulturno regulirana Evropa bila bi apsurd. Nacionalni identitet bitan je element za svaki napredak Evrope. Naš cilj jest jačanje nacionalnih kultura.«¹⁸ Ovomu treba samo jedno nadodati: Jesu li nosioci nacionalnih kultura i nacionalnog identiteta sposobni sačuvati svoju kulturnu baštinu pod postojećim evropskim uvjetima produkcije i reprodukcije? Ja u to sumnjam.

---

¹⁷ Usp. H. LÜBBE u.a., *Der Mensch als Orientierungswaise?*, München, 1982.

¹⁸ U: FAZ 11. 1. 1991, br. 9, str. 26.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Streben nach europäischer Union und Streben nach dem Regionalismus

Nach den Befürwortern einer vollständigen Integration soll Europa ein Bundesstaat werden mit der Kommission als Regierungsapparat, den Mitgliedern der Kommission als europäischem Kabinett, den Präsidenten der Kommission als einer Art europäischer Regierungschefs und dem Europäischen Parlament als vollwertiger Volksvertretung aller Europäer. Die Integration wird weiterhin die allgemein organisierte Arbeitsteilung, die Entstehung recht komplexer Institutionen im wirtschaftlichen, kulturellen und sozialen Bereich zur Folge haben. Alles zusammengenommen wird Europa durch eine internationale Standardisierung aller Lebensbereiche beherrscht sein. Also doch die verwirklichte Modernität? Nationale Institutionen werden dann auf die Ebene der Regionenregierungen heruntergestuft, denen die Ausführung der europäischen Gesetze obliegt und nur gewisse Zuständigkeiten im Rahmen einer konkurrierenden oder alleinigen Gesetzgebungskompetenz behalten. Daß diese reale Aussicht die Regionalisten auf den Plan ruft, ist es nur zu verständlich. Mit der vollständigen Integration werden vor allem die Ost- und Süd-Osteuropäischen Staaten große Schwierigkeiten haben, denn diese Staaten sind es, die gerade ihre politische Unabhängigkeit und damit die lang ersehnte Chance für den Ausbau der nationalen Identität erhalten haben. Wenn aber gesagt wird, es gäbe für sie keine Alternative zur Integration, dann stellt sich die ernsthafte Frage nach der politischen Akzeptanz und Durchsetzbarkeit dieser Idee bei der Bevölkerung. Eine »erzwungene« Integration kann nichts gutes bringen wie die Geschichte lehrt. Deshalb sind die Architekten Europas gut beraten, auf die Wünsche und Einwände der Regionalisten zu hören: kein absoluter Zentralismus, kein Bürokratismus und Juridismus, und vor allem kein Entwurf einer »künstlichen« Einheitskultur. Das Subsidiaritätsprinzip kann bei der realistischen Formel »Europa der nationalen Identitäten« einen großen Dienst leisten.